

Краматорська загальноосвітня школа-інтернат I – II ступенів №3

**Відкритий урок з української мови
у 5 класі за темою
«Омоніми»**

**Вчитель української мови і літератури
Краматорської ЗОШ- інтернату I –
II ступенів № 3
Трофімова Ганна В'ячеславівна**

2014 рік

Тема. Омоніми.

Мета: дати учням поняття про омоніми, формувати вміння визначати омоніми в реченнях, пояснювати їхнє лексичне значення, доречно вживати їх у мовленні; удосконалювати орфографічні та пунктуаційні навички. Розвивати спостережливість, пам'ять, логічне й образне мислення, творчі здібності та зв'язне мовлення. За допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу збагачувати словниковий запас учнів, спонукати їх до вивчення рідної мови, виховувати почуття колективізму, дружби.

Тип уроку: урок осмислення нових знань, формування умінь і навичок на основі знань з елементами інтерактивного навчання.

Обладнання: мультимедійна дошка, тлумачні словники, «маршрутні листи».

Форма проведення: урок-подорож.

Епіграф:

Процвітай, українська мово,
Заохочуй красою нас:
що багатший твій слів запас, –
легше вибрати влучне слово.

Дмитро Білоус

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Репродуктивна бесіда.

Епіграфом сьогоднішнього уроку є слова Дмитра Білоуса. (Слайд №1).

- Можливо, хтось нам зможе пояснити, чому саме такі слова я обрала?
- Що треба робити, щоб збагачувати своє мовлення?(Учні відповідають).
- Який розділ мовознавчої науки ми вивчаємо?
- На попередніх уроках ми здійснили подорож країною Лексикологією

Де ж ми з вами побували? *(Ми побували в палаці королеви Лексики, підкоряли вершини гір Прямого і Переносного значення, заблукали в лісі Багатозначних слів, подорожували морем Стилістично забарвлених слів, здійснили екскурсії по містах-супутниках Синонімів та Антонімів.)*

– Послуговуючись опорним конспектом, назвіть основні поняття лексикології, вивчені на попередніх уроках. (Слайд №2).

2. Перевірка засвоєних знань методом тестування.(Слайд №3-4)

1. Словник, з якого можна дізнатися лексичне значення слова, називається:

- А тлумачний;
- Б орфоепічний;
- В орфографічний;
- Г фразеологічний.

2. Позначте рядок, у якому всі слова – однозначні:

- А завдання, кабінет, темний;
- Б бажати, казка, пелюстка, родина;
- В іменник, кобза, нафта, тонна;
- Г розквіт, тугий, качан, футбол.

3. Позначте рядок, у якому слово брудні вжите в переносному значенні:

- А брудні руки;
- Б брудні будинки;

В брудні вулиці.

Г брудні наміри;

4. Позначте рядок, у якому всі слова стилістично забарвлені:

А говорити, гуманний, невеликий;

Б патякати, миршавенький, задрипаний;

В гора, серйозний, споріднений;

Г дбайливий, активний, урізноманітнювати.

5. Позначте рядок, який є синонімічним рядом:

А недбалый, неакуратний, грубий, поверховий;

Б заперечувати, зацікавлювати, пропонувати, гніватися;

В куций, короткий, непостійний, таємний;

Г ніжний, лагідний, ласкавий, заспокійливий.

6. Позначте рядок з неправильно визначеною антонімічною парою:

А безпомилковий – правильний;

Б будувати – руйнувати;

В людяний – бездушний;

Г вигадка – дійсність.

3. Взаємоперевірка тестів(Слайд №5).

II. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

Сьогодні ми продовжимо подорожувати країною Лексикологією і вирушимо в космічну подорож до таємничої планети Омонімів. Хто першим добереться до цієї далекої планети, той і встановить контакт з інопланетянами, здобуде собі слави і пошани. (Слайд №6).

А слідкувати за роботою нашого космічного екіпажу будуть представники Центру керування польотами (наші шановні гості).

Що ви очікуєте від цього уроку-подорожі?

Подорожуємо ми під девізом:

Душу і серце в роботу вклади –

Матимеш з неї хороші плоди!

Кожен з вас має маршрутний лист, у який заносить правильні відповіді позначками «+», «-» та словами. Також на парті у вас є путівничок – тлумачний словник, тому при потребі звертайтеся до нього, адже планета Омонімів вам незнайома. Я бачу, що ви не зовсім розумієте значення слова «путівник»? Давайте зазирнемо у словник. (Діти знаходять і зачитують значення слова).

III. Підготовка до сприйняття нового матеріалу.

1. Перед тим, як вирушити в подорож, проведемо *розумову розминку*. Треба відгадати загадку, з якої дізнається вид транспорту, на якому подорожуватимемо (Слайд №7).

Розтина блакить, остроголова,

Аж до зір готова досягти.

Космонавтики вона основа,

Екіпаж споряджено – лети!..

Тут, у вірші, й відповідь готова,

А тобі – лишається знайти.

– Як називається такий вірш?

– А хто з українських письменників писав акровірші?

–Я пропоную назвати ракету «Дивосвіт». Чи згодні всі? Добре. А зарядити свій всюдихід ми повинні своєрідним паливом: енергією від плідної праці, змістовними та правильними відповідями, бадьорістю, ерудицією, оптимізмом. Давайте передамо все це один одному. (*Діти торкаються долоньками одне одного*)

2. *Допуск в ракету.* (Слайд №8).

Перед вами «космічні слова». Ви повинні пояснити лексичне значення кожного слова (усно).

1.Космонавт. 2.Космічний. 3.Космічний корабель. 4.Землянин. 5.Космос. 6.Космонавтика. 7.Сонце. 8.Інопланетянин.

3. Раз ми так добре знаємо «космічні слова», можна вирушати в гості на іншу планету. *Щоб завести ракету*, слід відгадати загадку.

Як станеш на просторі ти,

Скажи, що це за диво!

І видно край, але дійти

До нього неможливо.(Обрій, горизонт, небокрай).

Чому ви дібрали різні відгадки? (*Бо це слова-синоніми*).

То ж полетіли!!!

IV. Фізкультхвилинка. (Слайд №9).

На космічному кораблі відірвались від землі.

Щоб комету не впіймати, вліво-вправо покружляти.

Щоб не врізатись кудись, ракето, носом нахились!

Звіздоліт наш захитався, видно, трохи поламався.

Наша подорож скінчилась. Ми на кратер приземлились.

V. Ознайомлення з новим матеріалом, його осмислення.

1. Лінгвістичний експеримент.

Ми опинилися в кратері «Пошук істини». А що означає слово *кратер*?

Звернемось до словничка-путівничка.

Щоб продовжити подорож і вибратися з кратера, треба здійснити пошукову роботу.

Намалюйте з пам'яті предмети: 1 ряд – косу, 2 – кран.

Чому ваші малюнки не схожі? (Всі ці слова мають різні значення). Чи можемо ми визначити зміст в ізолювано вжитому слові?

Прослухайте вірш Дмитра Павличка «Вітер» (Слайд №10).

Якось вітер ніс листок,

Я тоді листок підніс,

І прикульгував щокрок,

Але вітер, наче біс,

І щокрок відпочивав,

Хап його мені з руки

І листок на землю клав.

Та й у поле навпрошки.

Так сердешний занеміг,

І високо понад лан

Ніби ніс він збіжжя міх,

Злинув хитрий вітрюган,

Важко дихав і сопів,

Свиснув, крикнув з-під небес –

Аж упав, нарешті, в рів

І листок у хмарі щез.

– Яка уявна картина постала перед вами під час сприймання цього вірша? Чи можна зрозуміти, про який лист йде мова – лист на дереві чи лист другові?

2. Пояснення вчителя.

Слова, які однакові за звучанням і написанням, але різні за лексичним значенням називаються омонімами

Значення омонімів розкривається тільки у фразі. Омоніми – важливий засіб словесної гри, матеріал для створення дотепів, каламбурів. Омоніми увиразнюють думку, а часом надають мовленню іронічного, гумористичного чи сатиричного забарвлення. Неточне вживання омонімів може породжувати двозначність думки. Звідки ж взяли омоніми?

Джерела омонімів. (Слайд №11).

1. Внаслідок випадкового збігу звучання слів (лавка – магазин, лавка – меблі).
 2. У результаті збігу у звучанні українських та іншомовних слів (міна – вираз обличчя (фр.), вибуховий пристрій (лат.), грошова одиниця Стародавньої Греції (гр.).
 3. У результаті словотвірних процесів (корм – кормові, корма корабельна – кормові).
 4. У результаті розпаду значення (коник – пестливе до кінь, коник – назва комахи).
3. Робота з підручником.

Давайте знайдемо відомості про планету Омонімів в довіднику-підручнику на сторінці 165.

– Які слова називаються омонімами? А де можна дізнатися значення омоніма?

4. Зустріч з інопланетянами. (Слайд №12).

А ось і дивні мешканці невідомої планети. Давайте привітаємо їх. (Учні розігрують уявний діалог, підготовлений заздалегідь, як випереджувальне домашнє завдання).

- Вітаємо Вас, шановні мешканці невідомої планети.
- Добридень, інопланетяни.
- Звідки Ви до нас прилетіли?
- Ми прилетіли з планети Земля, що в галактиці Чумацький Шлях. Хочемо налагодити з Вами дружні стосунки.
- Будемо раді спілкуванню. Що вас цікавить?
- Скажіть, будь ласка, чому Ваша планета має таку дивну назву?
- Назва нашої планети з грецької мови означає *homos* – однаковий і *oputa* – ім'я, тобто мешканці планети Омонімів – близнюки. Вони зовні однакові, але зсередини зовсім різні, не схожі один на одного.
- А як же Вас розрізнити?
- Розрізнити нас без контексту неможливо. Іноді для цього навіть одного речення не досить. Ось, наприклад. Мені подобається ваша коса... Зрозуміло?
- Ні!
- А якщо так. Ваша коса міцна і добре вигострена. Або ж... Ваша коса така пишна і чорна. Чи... На вашій косі такий чудесний пляж!
- Тепер зрозуміло. А можна ми трішки погуляємо вулицями?
- Так. Тільки не заблукайте.
- Бувайте.
- Нехай Вам щастить.

VI. Виконання вправ на застосування і закріплення знань, формування вмінь і навичок.

Наша мандрівка продовжується по дивних місцях планети.

1. Зупинка «Вулиця Жартів». (Слайд №13).

Прочитайте жарти в особах, поясніть, що спричинило непорозуміння.

1. Повернувся хлопець з військової служби.

- Служив я в морфлоті. Жодна качка мені не була страшною!
- Звісно, чого качки боятися: то ж навіть не індик!

2. – Мамо, мамо! Купи мені «Reebok»!

- Яких ще рибок? У тебе ще хом'ячок не здох!

2. Зупинка Парк «Вибірковий диктант». Виписати слова, які мають омоніми.

Витлумачити лексичне значення омонімів.

Ждали ви, дівчата, й діждались чайок легкокрилих. Мов химерний літачок, сіла бабка на сучок. Кухарка самою парою сита. У нього натура, як у тура.

3. Зупинка «Майдан міркувань». Знайти в реченнях омоніми, визначити їхнє значення. (Слайд №14).

1. Ми станемо за Україну лавами. Лилась пожежі вулканічна лава. 2. Вітром збило трепетну крону, снігом вкрило зламану віть. Черевики для ворони продаються за три крони.

4. Зупинка «Бібліотека». (Слайд №15). Треба відрізнити омоніми від багатозначних слів. Значення багатозначних слів трохи подібні, а значення омонімів зовсім не схожі. Випишіть словосполучення з омонімами.

Цвіте пролісок, цвіте усмішка. Гриф гітари, хижий гриф. М'яка подушка, м'яка вдача. Вбирати запах, вбирати дитину. Солодкий цукор, солодкий сон. Мило всміхнувся, духмяне мило. Фаянсова чашечка, колінна чашечка. Важка валіза, важка доля. Морська чайка, козацька чайка.

Самоперевірка (Слайд №16).

5. Зупинка «Бульвар творчості». (Слайд №17).

З поданими словами (на вибір) скласти два речення так, щоб ці слова виступали омонімами.

Перловий, вити, кілька, марка, шотландка, полька, склад, літній.

6. Зупинка «Лабіринт каламбурів».

– А ви любите різні ігри? А знаєте, що слова теж можуть «гратися». Так, так, вони перегукуються, міняються місцями і ніби хизуються: ось які ми схожі! Така гра слів називається каламбуром. Майстрами каламбурів були Ігор Січовик, Олекса Різниченко, Сергій Павленко, Віктор Плахотников.

Прочитайте каламбури. Визначте лексичне значення омонімів. (Слайд №18).

Козацькій силі немає спину –

Хіба що вдарять ножем у спину.

Як довго й болісно луна

Війни минулої луна.

Поки зійдеш ти, вечірня зоре,

Плугатар свою ділянку зоре.

Ціле гроно сусідніх держав
Імператор у страсі держав.

Хай які там буря-град –
Встоїть славний Київ-град.

Досягнення чужих умів
Собі привласнити умів

Культура ця така блага –
Дотацій, помочі блага.

Грицю вже не до коси:
виплив човен з-за коси,
в нім русявих дві коси...
Батько сердяться: «Коси!
З човна очі не коси!».

Ти музі не платив ніколи дані –
Та маєш до віршів прекрасні дані.

7. Зупинка «Міжмовні омоніми». (Слайд №19). Але омоніми вживаються не тільки в межах однієї мови. Існує таке явище, як міжмовна омонімія. Слова *шар*, *облік*, *ось*, *пил*, *луна*, *баня* зустрічаються як в українській, так і в російській мовах, але значення їх різне. Порівняйте переклад слів-омонімів

Українські – російські:

шар – слой
облік – учёт
ось – вот
пил – пыль
луна – эхо
баня – купол

Російські – українські:

шар – куля
облік – вигляд
ось – вісь
пил – запал
луна – місяць
баня – лазня

8. Зупинка «Озеро загадок». (Слайд №13).

- Якою косою не можна косити? (Дівочою)
- Яким гребінцем не можна розчесатися? (Півнячим)
- Який ключ літає? (Журавлиний)
- Яким ключем двері не відчиниш? (Нотним)
- З якого крана не набереш води? (Підйомного, баштового)
- Яке поле не виореш? (Поле зошита)
- З якого полотна не можна пошити сорочку? (З залізничного)
- З якої чашечки ніколи не нап'єшся? (З колінної)
- Яка мушка не літає? (Та, що на рушниці)
- Чи можна переломити прут? (Ні, якщо Прут – річка)
- Яке місто ширяє над головами? (Орел)
- Яку державу влітку можна носити на голові? (Панама)
- Яка земля ніколи не постаріє? (Нова земля)

9. Повернення додому. (Слайд №21). Ось ми і побували на кінцевій зупинці. Час вирушати додому. Для цього потрібно відгадати загадку.

Шумливий плац, майдан, а чи глухий провулок,
Коли стоїть вона, рідніша нам,
Освячена трудом, завжди кипить як вулик,
Ласкавий і суворий світлий храм:
Адже писались тут і перша буква й нулик!
Хто вона?

(Не відгадав? Притих? Відгадка майже поруч: пізніше акростих – у загадці ліворуч).

VIІ. Домашнє завдання. (Слайд №22). Теорія. Усна лінгвістична доповідь «Омоніми».

Практично. Високий рівень – скласти каламбури з омонімами, достатній рівень – твір «Моя подорож на планету Омонімів», середній рівень – вправа 378,, 379.

VIІІ. Підсумок уроку.

Опитування «Закінчіть речення» (*здійснюється за допомогою інтерактивного методу «Мікрофон»*).

- Чи справилися ваші очікування від вивчення теми «Омоніми»?
- Що видалося найцікавішим?
- Які ваші враження від уроку?

Давайте повернемося до нашого епіграфу. (Слайд №23). Чи збагатилося ваше мовлення новими словами?

IX. Рефлексія. (Слайд №24). Поставте «+» або «-» проти кожної тези.

- Я знаю, що таке омоніми.
- Я знаю, яку роль відіграють омоніми в мові.
- Я знаю джерела омонімів.
- Я вмію відрізнити омоніми від багатозначних слів.
- Я вмію пояснювати лексичне значення омонімів.
- Я вмію складати речення з омонімами.

(Слайд №2)

